

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SEPEDI LELEME LA GAE (HL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

2023

TLHAHLO YA GO SWAYA

MEPUTSO: 70

Palomoka ya matlakala a tlhahlo ya go swaya ke 9.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**Mekgwa ya go swaya tekatlhaloganyo**

- Ka lebaka la gore nepo e lebešitšwe go kwešišo, mopeleto le polelo tša go phošagala dikarabong ga tša swanela go šetšwa, ka ntle le ge fela diphošo tša mohuta woo di fetola tlhalošo. Diphošo di swanetše go bontšhwa. Ge molekwa a diriša mantšu a polelo yeo a sa lekwego ka yona, hlokomologa mantšu ao, gomme ge karabo e tšweletšwa gabotse, se mo fokoletše meputso. Le ge go le bjalo, ge lentšu la polelo ye nngwe le dirišwa mo sengwalong gomme le nepiša karabo, gona karabo yeo e tla amogelwa.
- Mo go dipotšišopulego, ga go meputso ye e tlogo fiwa go dikarabo tša EE/AOWA goba KE A DUMELA/GA KE DUMELE. Moputso o fiwa lebaka la karabo yeo.
- Ga go meputso ye e tlogo fiwa go dikarabo tša NNETE/MAAKA goba NTLHA/KGOPOLO. Moputso o fiwa lebaka la karabo yeo.
- Ge go nyakega dikarabo tša lentšu le tee, gomme molekwa a fa lefoko ka moka, swaya karabo ya nnete ge fela lentšu la nnete/karabo le thaletšwe.
- Ge dintlha tše pedi goba tše tharo di nyakega gomme gwa fiwa tše dintši, swaya fela tše pedi goba tše tharo.
- Amogela mebolelwana.

POTŠIŠO YA 1

- 1.1   1.1.1   (a) ' ... di be di mo tsoša fase'.
(b) ' ... ba ngangabetše'.
(c) ' ... ba ithiba ditsebe'. (3)
- 1.1.2   Gore motho a kgone go tšea maikarabelo a kgetho ya gagwe. (1)
- 1.1.3   Balekwa ba tla fa dikarabo tša go fapana.
Mohlala:
  - Batswadi ba Molwantwa ba ile go bona a šitwa ba mo nyakela mothuši wa dithuto tša Mmetse le tša Saense.
  - Molwantwa o atlegile dithutong tša Marematlou gomme a ithutela bongaka yunibesithing kua Tshwane le ge a be a sa bo rate. (2)
- 1.1.4
  - Molwantwa o tšhaba madi.
  - Ke motho wa go fela pelo. (2)
- 1.1.5
  - Ba be ba lebeletše seriti le dikgahlego tša bona. (1)
- 1.1.6
  - Molwantwa o paletšwe ke dithuto tša bongaka ka ge a be a se na kgahlego go tšona a gapeletšwa ke batswadi go di dira.
  - Molwantwa o phethile lengwalo la *LLB* a be a ingwadišetša la *LLM* ka ge a be a na le kgahlego go tša molao a sa gapeletšwe ke motho. (2)

- 1.1.7 Balekwa ba tla fa dikarabo tša go fapana.
Mohlala:
- Molwantwa a ka no se sa hlokomela batswadi ba gagwe.
  - Molwantwa a ka ngala ka gae, a dula kgole le batswadi ba gagwe.
  - Batswadi ba Molwantwa ba ka thabišwa ke ge a se a tlogela yunibesithi le ge a se a dira dithuto tša bongaka.
(TŠE PEDI fela.) (2)
- 1.1.8 Balekwa ba tla fa dikarabo tša go fapana.
Mohlala:
- Batswadi ga se ba swanela go kgethela bana bokamoso.
  - Batswadi ba hlomphe dikgetho tšeo bana ba bona ba di dirago.
  - Batswadi ba eletše bana ba bona ka dikgetho tša bona ba lebeletše bokgoni bja bona.
  - Batswadi ba thekge bana ba bona go dikgetho tše ba di dirago.
(TŠE THARO fela.) (3)
- 1.1.9 Balekwa ba tla fa dikarabo tša go fapana.
Mohlala:
Ke a dumela
- Molwantwa o ikgethetše go ba ramolao.
  - O tšweletše dithutong tša gagwe. (2)
- 1.1.10 Balekwa ba tla fa maikutlo a go fapana.
Mohlala:
Maikutlo a lethabo
- Ke thabišwa ke gore Molwantwa o fihleletše toro ya gagwe ya go ba ramolao. (2)
- 1.2 1.2.1 A/Ramolao (1)
- 1.2.2
- Bathobašweu le bathobaso ba mmogo.
  - Go bonala banna le mosadi/basadi.
(E TEE fela.) (1)
- 1.2.3 SETŠWELETŠWENG SA A temaneng ya 4 go bolelwa ka Molwantwa yo a ilego a tšwelela ka dipoelo tša go phadima ngwageng wa boraro dithutong tša molao mola SETŠWELETŠWA SA B se laetša boramolao ba le ka kgorongsheko. (2)
- 1.2.4
- Ke ka kgorongsheko.
  - Boramolao ba apere dipurabura. (2)
- 1.2.5 Balekwa ba tla fa dikakanyo tša go fapana.
Mohlala:
- A ka ba a bolela sebakeng sa molatofatšwa/balatofatšwa ba a ba emetšego.
  - A ka ba a hlalošetša moahlodi tiragalo ye e itšego. (2)

- 1.2.6 Balekwa ba tla fa dikarabo tša go fapana.
Mohlala:
Ke a dumela
- Ka kgorongtshenko ditaba di rarollwa ka maleatlana a polelo. (1)
- 1.2.7 Balekwa ba tla fa dikarabo tša go fapana.
Mohlala:
Ke kgopolo fela
- Ka gore boramolao ga ba emelele bosenyi, ba emela phethagatšo ya toka. (1)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO**POTŠIŠO YA 2****Mokgwa wa go swaya kakaretšo:**

Ge go swaiwa go tla hlokomelwa dintlha tše bohlokwa gomme gwa tlogelwa tša go hloka mohola.

Kakaretšo e swanetše go swaiwa ka mokgwa wo o latelago:

- **Kabo ya meputso:**
  - Meputso ye šupa (7) e abelwa dintlha tše šupa (7) (Moputso o 1 go ntlhakgolo ye nngwe le ye nngwe)
  - Meputso ye meraro (3) e abelwa polelo
  - Palomoka ya meputso: (10)
- **Kabo ya meputso ya polelo ge molekwa a sa tsopola go tšwa temaneng:**
  - Moputso o 1 o abelwa dintlha tše 1–3
  - Meputso ye 2 e abelwa dintlha tše 4–5
  - Meputso ye 3 e abelwa dintlha tše 6–7
- **Kabo ya meputso ya polelo ge molekwa a ngwalollotše dintlha:**
  - Ngwalollo ya dintlha tše 6–7: se abe moputso wa polelo
  - Ngwalollo ya dintlha tše 1–5: aba moputso o 1 wa polelo

ELA HLOKO:

- **Palo ya mantšu:**
  - Baswai ba swanetše go kgonthišiša palo ya mantšu ao a ngwadilwego.
  - Molekwa ga se a swanela go fokoletšwa meputso ge a sa laetša palo ya mantšu goba ge a se a bala mantšu gabotse. Ge palo ya mantšu e feta ao a nyakegago, bala a mahlano ka morago ga ao a nyakegago gomme o hlokomologe ao a šetšego.

Mohlala wa karabo:

Nyakišiša ka nako ye botse ya go reka dišere. Ela šedi gore ke neng mo dišere tše o di rekago di dirago lešokotšo. Tseba ditsela tše di fapanego tša go reka dišere. Hwetša tshedimošo ka boleng bja dišere. E ba le tsebo ka bogolo le dithoto tša khamphane go fa kholofelo ya gore khamphane e ka se we gabonolo. Dira dinyakišišo mabapi le ka mo dišere tša khamphane di bego di šoma ka gona nako ye e fetilego. Ngwala tshedimošo ya gago ye e feleletšego diforomong.

DINTLHA KA MOKGWA WA GO NGWALOLLA		DINTLHA KA MANTŠU A MOLEKWA
1. Dira dinyakišišo gore o tsebe nako ye botse ya go reka dišere.	1.	Nyakišiša ka nako ye botse ya go reka dišere.
2. Hlokomela gore dišere tše o di rekago di dira lešokotšo neng go ya ka kgolo ya mmaraka wa ditšhelete.	2.	Ela šedi gore ke neng mo dišere tše o di rekago di dirago lešokotšo.
3. Eba le tsebo ye e tseneletšego ka ditsela tše di fapanego tša go reka dišere.	3.	Tseba ditsela tše di fapanego tša go reka dišere.
4. Iphe sebaka sa go hwetša tshedimošo ka boleng bja dišere tše o nyakago go di reka.	4.	Hwetša tshedimošo ka boleng bja dišere.
5. Tseba bogolo bja khamphane le dithoto tše e nago le tšona.	5.	E ba le tsebo ka bogolo le dithoto tša khamphane.
6. Nyakišiša gore dišere tša khamphane di be di šoma bjang mengwageng ye meraro ya go feta ge go bapetšwa le dikhamphane tše dingwe.	6.	Dira dinyakišišo mabapi le ka mo dišere di bego di šoma ka gona nako ye e fetilego.
7. Tlatša diforomo o ngwale tshedimošo ya gago ka botlalo.	7.	Ngwala tshedimošo ya gago ye e feleletšego diforomong.

PALOMOKA YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: DIBOPEGO LE MELAO YA TŠHOMIŠO YA POLELO**Mekgwa ya go swaya KAROLO YA C**

- Mopeleto:
  - Dikarabo tša lentšu le tee di swaiwe go ba tše di nepagetšego le ge mopeleto o phošetšego, ka ntle le ge phošo e fetola tlhahlošo ya lentšu
  - Dikarabong tša lefoko le le phethagetšego, mopeleto wo o phošetšego o tlo lahlegelwa ke meputso ge phošo e tšwelela mo go sebopego sa polelo ye go lekwago ka yona
  - Ge go lekwa kopafatšo, karabo e swanetše go bontšhwa ka nepagalo
- Dibopego tša polelo di swanetše go nepiša popopolelo, di be di tšweletšwe ka botlalo mafokong go ya ka taelo
- Mabapi le dipotšišokopana tša go fapafapana tša go kgethwa, amogela BOBEDI tlhaka ya go nyalelana le karabo ya go nepagala LE/GOBA karabo ya go nepagala ya go ngwalwa ka botlalo

POTŠIŠO YA 3: PAPTŠO

- 3.1 B/Setšeadiswantšho (1)
- 3.2 Batšeadiswantšho/Batho ba go rata go tšea diswantšho (1)
- 3.3
- Leina la lebenkele
  - Tshedimošo ya dikgokagano
  - Theko ya sebapatšwa.
(TŠE PEDI fela) (2)
- 3.4
- 3.4.1 Le bopilwe ka lediri le leina (1)
- 3.4.2 O a myemyela/nywanywa. (1)
- 3.5 Mmapatši o jabetša bareki ka go šomiša polelo ya gore:
- 'Dinepe tša gona di hloka le sepatso!' Go laetša gore diswantšho di tšwa di se na le bosodi.
  - 'Wa tšea ka sona, se go ntšha o phela'. Go laetša gore *Nikon* e tšea diswantšho tše dibotse. (2)
- 3.6 Balekwa ba tla fa dikgopolo tša go fapana. Mohlala:
Ee,
- Go sa na le batho ba bantši ba ba ratago go ba le diswantšho tšeo ba di tšeago ka ditšeadiswantšho.
  - Go na le batho ba bantši ba ba šomišago sebapatšwa bjalo ka kgwebo.
- GOBA
- Aowa,
- Batho ba bantši ba šomiša dillathekeng go tšea diswantšho.
  - Batho ba bangwe ba rata go tšea diswantšho tša *video*. (2)

[10]

POTŠIŠO YA 4: KHATHUNE

- 4.1 D/Kantorong (1)
- 4.2 4.2.1 Sešupanako (1)
4.2.2 Dikomiki. (1)
- 4.3 Balekwa ba tla fa dikarabo tša go fapana.
Mohlala:
  - Bašomi ge ba le mošomong ba hlokomele go thuša batho bao ba nyakago ditirelo. (1)
- 4.4
  - O hunne letswele go laetša pefelo
  - O lomantšhitše meno go laetša pefelo
  - O betha pele ka maatla go laetša pefelo
  - O tomotše mahlo go laetša pefelo.
(TŠE PEDI fela) (2)
- 4.5
  - Monna wa pudula ya 2 o bolela gore o šoma ka lebelo ka moo ka kgonago mola a hlokomologile motho wa go nyaka thušo.
  - O beile maoto godimo ga tafola ebile o nwa tee ka nako ya mošomo eupša o bolela gore o šoma ka lebelo. (2)
- 4.6 Balekwa ba tla fa maikutlo a go fapana.
Mohlala:
Maikutlo a manyami/pefelo/go selekega
  - Ke nyamišwa/befedišwa/selekwa ke gore motho yo a šomago kantorong ga a hlokomele motho yo a nyakago thušo.

GOBA

Maikutlo a kwelobohloko

- Ke kwela monna wa pudula ya 1 bohloko ka gore ga a hwetše thušo ka lebaka la batho ba go se šome ge ba le mošomong. (2)
- [10]**

POTŠIŠO YA 5

- 5.1 Meetse ke mothopo (1)
- 5.2 Tlhokego (1)
- 5.3 Lekgokarui
  - Le kgokaganya lerui 'pula' le leruo 'meetse'. (2)
- 5.4 Bobedi ke dihlophantšu tša tlaalo.
  - 'Tše dikgolo' ke sehlophantšu sa lehlaodi mola 'a a šomišitšwego' e le sehlophantšu sa leamanyidiri. (2)

- 5.5 Lethuši le phetha mošomo wa go thuša lediri le 'hlapa'.
Lefoko la maleba le tla amogelwa. Mohlala:
- Bana ba rata dimonamonane. (2)
- 5.6 Balekwa ba tla fa mafoko a maleba.
Mohlala:
- 5.6.1 Mosatšana wa ka o tlile maabane ge le dikela.
- 5.6.2 Ke file katsana ya ka maswi. (2)
- [10]

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 30
PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 70